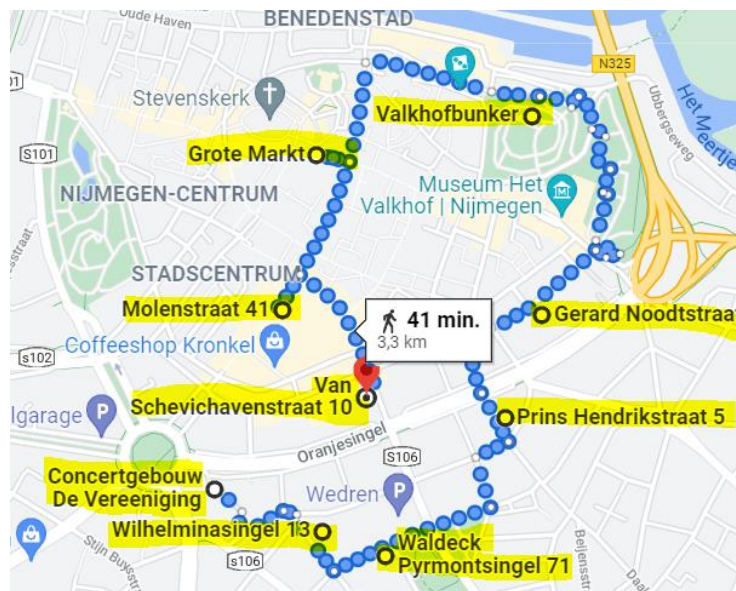

Inleiding

Deze wandelroute voert u langs een negental plekken rond en in het Nijmeegse centrum, die we als 'Beladen Erfgoed' kunnen bestempelen. De Stichting WO2GLD hanteert de volgende definitie: *Onder beladen erfgoed wordt in deze verstaan gebouwen en locaties die verbonden zijn aan het Nederlands nationaalsocialisme en de Duitse bezetting en onderdrukking in de jaren 1940-1945 in brede zin.* Langs dergelijke plekken van herinnering voert deze wandeling u, in ongeveer een uur. Het is geen compleet overzicht van het Beladen Erfgoed in Nijmegen: buiten het centrum ligt er ook nog heel wat. Denk bijvoorbeeld aan de diverse kazernes, het Berchmanianum en kindertehuis Westerhelling. Om praktische redenen blijven we bij deze wandeling echter in het centrum – een meer compleet overzicht kunt u vinden op www.wo2gld.nl/waar. Deze themawandeling past binnen het thema van de Open Monumentendagen van 2021: 'mijn monument, jouw monument' (ook wel: 'Erfgoed van iedereen').

Het startpunt van deze route is Concertgebouw De Vereniging, aan het begin van de Oranjesingel.

1. Concertgebouw De Vereeniging

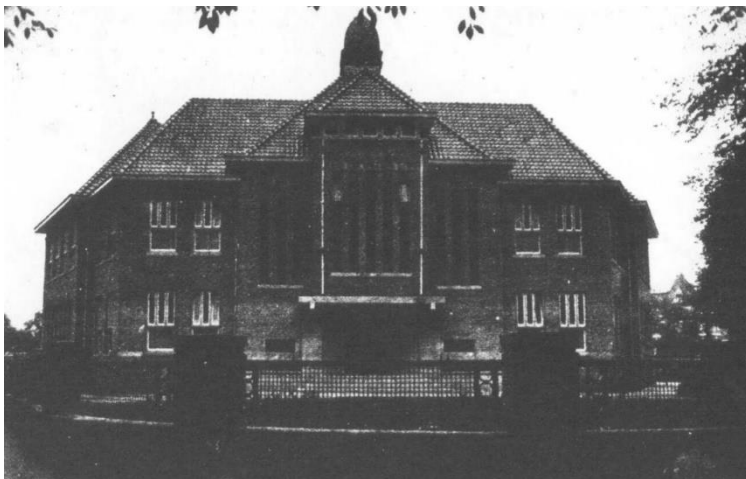
Gedurende de bezetting werd het concertgebouw vaak gebruikt voor bijeenkomsten van nationaalsocialisten. Verschillende nazikopstukken zijn hierbij aanwezig geweest. Zo werd op 20 april 1944 de verjaardag van Adolf Hitler groots gevierd. Bij die gelegenheid waren onder andere Arthur Seyss-Inquart en Hanns Albin Rauter (de hoogste vertegenwoordiger van de SS in Nederland) aanwezig.

Foto: Nijmegen Blijft in Beeld/RAN.

Na de bevrijding van Nijmegen, was De Vereeniging vanaf oktober 1944 een vermaakcentrum voor geallieerden met verloop. Er was veel ruimte voor ontspanning, maar er deden zich ook geregeld (onder invloed van drank) vechtpartijen en dergelijke voor. De Vereeniging leed zodoende als vermaakcentrum zware materiële schade, nog na de bevrijding.

Loop verder op de Oranjesingel, van De Vereeniging af. Neem de eerste afslag naar rechts, de Wilhelminasingel op. Ga met de straat mee naar links. U ziet aan uw rechterhand vervolgens Wilhelminasingel 13, nu het Karel de Grote College.

2. Hoge Raad

De Aula vlak na in gebruikname in oktober 1931 (foto: RAN)

Het pand aan de Wilhelminasingel 13, nu het Karel de Grote College, werd in 1931 gebouwd als Aula van de in 1923 opgerichte Katholieke Universiteit Nijmegen (nu de Radboud Universiteit). Nadat de universiteit in april 1943 de deuren sluit – de rector magnificus weigert de verplichte loyaliteitsverklaring voor te leggen aan de studenten – vordert de Hoge Raad het pand.

De Hoge Raad blijft er tot augustus 1945, dus tot na de bevrijding van Nijmegen. Dit levert de situatie op dat vanaf 20 september de raadszitting zich in bevrijd gebied bevond, terwijl de meeste raadsleden zich nog in bezet gebied bevonden (namelijk in het westen van het land).

Dat het hoogste Nederlandse rechtcollege in mei 1943 verhuisde van Den Haag naar Nijmegen was vanwege de verordening die Arthur Seyss-Inquart eind december 1942

uitvaardigde. Hierin kondigde hij de verhuizing van het bezettingsbestuur richting het oosten van het land aan. Ook Apeldoorn vestigde daarna bijvoorbeeld meerdere departementen.

Na augustus 1945 wordt de Aula weer in gebruik genomen door de universiteit. Het gebouw houdt de functie van Aula tot 1988; in dat jaar opent de universiteit een nieuwe Aula op de campus te Heyendaal. Tegenwoordig is dit een pand een middelbare school.

Volg de Wilhelminasingel rechtdoor. Sla vervolgens linksaf de Waldeck Pyrmontsingel op. Sommige huizen werden na de bevrijding van Nijmegen gevorderd voor het inkwartieren van geallieerde soldaten. Zo ook nummer 87 (nu nummer 81 van de Waldeck Pyrmontsingel), waar destijds de familie Rutgers woonde. Toen de geallieerden het in juni 1945 bleek het in zeer slechte staat achter te zijn gelaten. Dit als gevolg van vernielingen en waterschade door nalatigheid. De familie Rutgers vond hun – opengesneden – brandkast terug in de achtertuin. Loop nog iets door, en u ziet vervolgens aan uw rechterhand een appartementencomplex op nummer 71.

3. Waldeck Pyrmontsingel 71

Vanaf 1943 was hier kringhuis van kring 23 van de NSB gevestigd. Voor die tijd kwam deze NSB-kring bijeen in de Lange Hezelstraat. Kringhuizen functioneerde min of meer als kantoren, als clubhuizen voor de lokale NSB-kringen. Er waren bijvoorbeeld vergaderingen, voorbereidingen voor acties werden er getroffen en er waren zogenoemde 'vormingsavonden'. Vaak werden er tevens de administratieve werkzaamheden van de betreffende kring gedaan.

Loop verder rechtdoor. Aan uw rechterhand ziet u bij het Julianapark maar liefst vier Vierdaagse monumenten. Steek de Prins Bernardsingel over, en blijf rechtdoor lopen op de Waldeck Pyrmontsingel. Sla links de Prins Hendrikstraat in. Na de kruising met de Bijleveldsingel, ziet u Prins Hendrikstraat nummer 5.

4. Prins Hendrikstraat 5

Dit huis behoorde oorspronkelijk aan een joodse familie toe: deze familie kwam in 1942 om in Auschwitz. Nadat ze waren weggevoerd, werd dit het woonadres van de beruchte Nijmeegse politiecommissaris en 'jodenjager' Anton van Dijk. Hij was als hoofd van de Nijmeegse politie (vanaf september 1941) hoofdverantwoordelijk voor de arrestatie van vijfhonderd Joden in de stad, en was een overtuigd nationaalsocialist. Marie-Cecile van Hintum en Anne-Marie Mreijen schrijven in het boek *Jodenjacht* dat hij berucht was omdat hij Joden beroofde en ook sieraden en meubels meenam als er Joden werden afgevoerd uit hun huizen.

Anton van Dijk (foto: Oorlogsdoden Nijmegen)

Anton van Dijk werd op 8 juli 1943 op straat neergeschoten door een verzetsman. Hij overleed niet op slag, maar pas twee maanden later – aan de gevolgen van de schietpartij. Van Dijk ligt begraven op de begraafplaats in Ysselsteyn. De schutter werd aangehouden door een iemand die met een fietsendief van doen dacht te hebben – en werd uiteindelijk in 1944 geëxecuteerd in Kamp Vught.

Ook tegenwoordig is Prins Hendrikstraat 5 nog in gebruik als woonhuis – nu als studentenhuus.

Vervolg uw weg. Steek de Sint Canisiussingel over en ga rechtsaf (langs studentenverenigingen Carolus Magnus & Ovum Novum en het pand van de Hypotheker). Sla, na overgestoken te hebben, links de Van der Bruggenstraat in. Sla na restaurant Brunswick, rechtsaf de Gerard Noodtstraat in en loop door tot nummer 121.

5. Gerard Noodtstraat 121

Deze voormalige synagoge werd in 1913 betrokken door de Joodse gemeenschap van Nijmegen en is een ontwerp van de bekende architect Oscar Leeuw. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het gebouw gebruikt voor de opslag van radio's. Het kwam (van binnen) zwaar beschadigd de oorlog uit.

De synagoge van binnen vlak na opening in 1913 (foto: Regionaal Archief Nijmegen/Publiek Domein).

Na de oorlog gebruikte de Joodse gemeente het pand niet meer als synagoge – de gemeente gebruikte een aantal verschillende tijdelijke (nood)onderkomens.

Buitenaanzicht synagoge, 1915/1920 (foto: Regionaal Archief Nijmegen/Joh. Grijpink CC BY SA).

In 2000 vestigde de Joodse gemeente zich weer in de synagoge van vóór 1913: de (toen inmiddels) gerestaureerde synagoge aan de Nonnenstraat. Vanaf 1978 zat in dit pand, aan de Gerard Noodtstraat, het Natuurmuseum gevestigd. Tegenwoordig wordt het pand (antikraak) bewoond. Tijdens de Open Monumentendag in 2021 worden er op de zondag rondleidingen gegeven; verder is het pand niet opengesteld voor publiek.

Loop rechtdoor naar het Hunnerpark. Steek over naar de Kiosk Hunnerberg. Sla dan linksaf naar het Kelfkensbos (over de St. Jorisstraat). Steek het plein schuin over richting de markante poort aan de noordzijde. Steek de brug over en loop het Valkhofpark in. U volgt de weg en ziet aan uw rechterhand de Barbarossaruïne. Recht voor u ziet u zwarte en witte hekken. Hier is de Valkhofbunker bij gevestigd.

6. De Valkhofbunker (Lange Baan 2)

In 1943 bouwde de Duitse bezetter drie bunkers op de Nijmeegse heuvel Het Valkhof. De bunkers hadden als taak de Waalbrug en omgeving te verdedigen tegen de opmars van geallieerde troepen. Alle drie de bunkers waren mitrailleurbunkers. Het Valkhofpark werd bovendien voorzien van een uitgebreid loopgravenstelsel. Tijdens de bevrijding van Nijmegen die plaatsvond van 17 tot 20 september 1944 is er in dit gebied een harde strijd gevoerd. Hierbij werd onder meer Villa Belvoir verwoest. Van de drie bunkers is er nog een over (deze!). De andere twee zijn in de jaren veertig en tachtig gesloopt en de ingang van de bunkers werd dichtgemetseld. De overgebleven Valkhofbunker is na een renovatie sinds september 2016 weer beperkt opengesteld voor het publiek (kijk voor openingstijden op de website van de Valkhofbunker).

Loop rechtdoor langs de Nicolaaskapel. Ga linksaf en loop het park uit. Passeer het standbeeld het Spoorwegmonument. Aan de rechterkant, waar nu Bolzano zit, zat ongeveer het oude Nijmeegse politiebureau (ook tijdens de Tweede Wereldoorlog). Sla rechtsaf de Burchtstraat in. Vervolg uw weg door deze straat langs onder andere het Stadhuis. U komt nu op de Grote Markt. Loop door tot u bij De Waagh bent.

7. Grote Markt, bij de Waagh

Op 29 juni 1941 vond de manifestatie 'Kundgebung gegen den Bolschewismus' ('Bijeenkomst tegen het Bolsjewisme') in Nijmegen plaats op de Grote Markt. Aanleiding hiervoor was het begin van Operatie Barbarossa, de verrassingsaanval van Nazi-Duitsland op de Sovjet-Unie op 22 juni van datzelfde jaar.

Ernst Voorhoeve spreekt op de propagandabijeenkomst (foto: via Oorlogsbronnen, Publiek Domein)

Na een geüniformeerde mars van verschillende nationaalsocialistische organisaties en een vlaggenparade spraken NSB-propagandaleider Ernst Voorhoeve en Beauftragte (toezichthouder) voor Gelderland Emil Schneider voor ongeveer 5000 toeschouwers op de Grote Markt. Het thema van de propaganda bijeenkomst was – weinig verhullend - ‘Het bolsjewisme: 's werelds aartsvijand’.

Advertentie voor de propagandabijeenkomst – Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant (via Delpher.nl)

Loop linksaf de Augustijnenstraat in. U gaat vervolgens linksaf Plein 1944 op. Steek schuin het Plein over, hierbij passeert u tevens een oorlogsmonument. Ga vervolgens rechtsaf de Molenstraat in. Na het passeren van de Petrus Canisiuskerk ziet u hier nummer 41, nu een appartementencomplex.

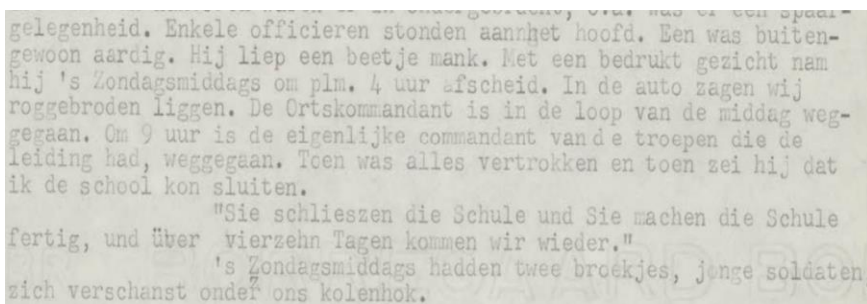
8. Molenstraat 41

Vanaf mei 1943 was in het Oud-Burgeren Gasthuis aan de Molenstraat in Nijmegen het kantoor van de *Befehlshaber der Ordnungspolizei* (ook wel, naar de kleur van hun uniform: de *Grüne Polizei*) gevestigd; het landelijk bestuur van de *Ordnungspolizei*. Ter bescherming van de staf was ook een schuilbunker gebouwd. De verplaatsing van dit kantoor van Den Haag naar Nijmegen stond niet op zichzelf, maar had alles te maken met de verplaatsing van het bezettingsbestuur. Als gevolg hiervan vestigden veel departementen en instanties zich in de loop van 1943 in Arnhem, Nijmegen en met name Apeldoorn. In Nijmegen kwam ook, zoals we al eerder zagen, de Hoge Raad (in de Aula van de universiteit).

Tegenwoordig is in Molenstraat een appartementencomplex gevestigd, er is niets meer te zien van dit verleden.

Loop terug (in de richting van Bakker Bart). En sla rechts de Ziekerstraat in. Blijf rechtdoor deze winkelstraat lopen. Steek over en passeer de Albert Heijn. Aan de rechterkant van de straat ziet u het oude Stedelijk Gymnasium (nu Iriszorg).

9. Van Schevichavenstraat 10 (destijds, tegenwoordig 12), Stedelijk Gymnasium

Op deze locatie zat het Stedelijk Gymnasium gevestigd. Het was de laatste locatie van de Ortskommandantur (het plaatselijke hoofdkwartier van de Wehrmacht) van de

Duitsers in Nijmegen, gevorderd op 15 september 1944 – 5 dagen voor de bevrijding van Nijmegen dus. De toenmalige rector, de heer Rutten, legde in 1946 een verklaring af over de gebeurtenissen tijdens die chaotische en rare laatste dagen in bezet Nijmegen.

Dit is het einde van de route. Deze route is voor de Open Monumentendag Nijmegen 2021 samengesteld door Elmar van de Ree, met dank aan Quint Engelage en Huub Vilé voor de hulp.

Gebruikte bronnen:

- Met name is het onderzoek *Beladen Erfgoed in Gelderland* dat Machlien Vlasblom namens de Stichting WO2GLD deed, gebruikt. Deze data is te raadplegen via www.wo2gld.nl/waar Hier vindt u ook de beladen locaties buiten het centrum die niet in deze route zijn opgenomen.
- Paul Klinkenberg, Paul Thissen en Paul van der Heijden, *Bezet, Bevrijd & Geplunderd* (2020).
- Lennert Savenije, *Nijmegen, collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd* (Nijmegen 2019).
- Filmopnamen van de nationaalsocialistische viering van de verjaardag van Hitler in De Vereeniging, via de Stichting Nijmegen Blijft in Beeld, zijn te bekijken bij het Regionaal Archief Nijmegen:
<https://studiezaal.nijmegen.nl/detail.php?id=2181039149&titel=Verjaardag%20van%20de%20F%C3%BChrer>
- De volledige verklaring van rector Rutten van het Stedelijk Gymnasium is online te raadplegen via het Regionaal Archief Nijmegen:
<https://studiezaal.nijmegen.nl/detail.php?id=2128129757>